

Algunes puntualitzacions sobre les conseqüències de l'absentisme reial a la Catalunya de Ferran el Catòlic*

Jordi BUYREU
Universitat de Barcelona

El casament d'Isabel de Castella amb Ferran d'Aragó, el 18 d'octubre de 1469, fou una fugida endavant per als nuvis. Isabel movia peça de forma independent dels designis del seu germà Enric IV de Castella. Ferran, seguint les indicacions del seu pare Joan II d'Aragó, buscava en el regne veí un aliat per poder fer front veritablement a la pressió francesa i alhora també millorar la precària situació del bàndol reial a la Guerra Civil catalana.¹

Aquest fet generà múltiples conseqüències, però en aquest article només s'analitzaran les qüestions relacionades amb l'absentisme reial a Catalunya, i de vegades ampliant l'anàlisi a altres regnes de la Corona d'Aragó. La manera amb què es va anar formant la Corona d'Aragó durant l'època baixmedieval feu que els territoris insulars i italians, tot i respectar-se les particularitats de tots ells i concedir-los furs i privilegis per part del monarca, no gaudiren de la presència reial.² Aquesta sí que quedà assegurada en els territoris peninsulars —Aragó, Catalunya i València— a excepció, però, del regnat d'Alfons el Magnànim i la seva llarga estada al regne de Nàpols. Arran, doncs, de la unió matrimonial d'Isabel i de Ferran, l'allunyament del rei dels seus territoris patrimonials per estar a Castella fou una evidència que anà en augment al llarg de tot el regnat; encetant-se així una pràctica que d'una manera progressiva es generalitzà al llarg dels segles XVI i XVII.³

* Aquest treball s'ha realitzat dins el marc del Grup d'Estudis d'Història del Mediterrani Occidental (GEHMO) de la Universitat de Barcelona, reconegut com a grup consolidat i finançat per la Generalitat de Catalunya (referència 2014SGR173).

1. Ernest BELENGUER, *Fernando el Católico*, Barcelona, Península, 2001, p. 56-68.

2. Ernest BELENGUER, «Temps d'expansió i temps de crisi», a Ernest BELENGUER i Coral CUADRADA (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. III, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1996, p. 17-73.

3. Joan REGLÀ, «La Corona de Aragó dentro de la monarquía hispánica de los Habsburgo», a *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. III-2, València, 1973, p. 131-164; Emilia SALVADOR, «Los orígenes del Estado Moderno. La Corona de Aragón en el sistema político de los Reyes Católicos», *Saitabi* (València), núm. extra 1 (1996), p. 85-93.

Per tal de neutralitzar els entrebancs que generava aquesta situació, els monarques van fer un seguit de reformes d'institucions que s'havien creat en els segles baixmedievals. Així doncs, l'any 1480, a Toledo es va reformar el Consell Reial dels monarques castellans, que s'havia iniciat durant el regnat de Joan I de Castella el 1385 i que posteriorment s'acabaria convertint en el Consell de Castella.⁴ A la Corona d'Aragó hi ha un procés molt similar, ja que Pere IV el Cerimoniós creà el Consell Reial amb les ordinacions de 1344.⁵ L'absentisme reial fou ben plausible, tal com hem dit, durant el regnat d'Alfons V el Magnànim i la solució va ser deixar la seva dona, la reina Maria, com a lloctinent general.⁶

Mentre Ferran fou príncep, el seu pare el nomenà lloctinent i governador general. Una vegada a Castella, disposà d'un conjunt d'assessors que acabaren formant el consell del príncep. A la mort de Joan II, el 1479, i essent ja rei de la Corona d'Aragó, Ferran introduirà una modificació notable: deixa de nomenar un governador general per a tota la federació de territoris i, en canvi, nomena un lloctinent o virrei per a cada territori, tal com veurem posteriorment.⁷

El nou monarca, majoritàriament resident a Castella, necessitarà el seu Consell Reial de la Corona d'Aragó, que posteriorment passarà a ser un dels consells de la monarquia. Així doncs, tant els virreis al territori com el Consell a la cort es crearan com a conseqüència d'una causa comuna: l'absència del rei.⁸

Centrant-nos breument en el Consell d'Aragó, podem dir que, abans de la seva creació, ja existia, car hi havia un seguit de consellers que acompanyaven constantment el monarca per tal d'assessorar-lo. Finalment, la pragmàtica del 14 de novembre de 1494⁹ no fa més que reorganitzar-lo i institucionalitzar-lo, segons apunta Jon Arrieta, i la faceta que més destaca és que havia de ser un òrgan d'administració de justícia.¹⁰

LA LLOCTINÈNCIA PARTICULAR EN EL TERRITORI O VIRREGNAT

Durant l'època medieval, al capdavant de la institució de la lloctinència general de la Corona d'Aragó hi havia la persona que designava el monarca, sense estar

4. Ernest BELENGUER, *Fernando...*, p. 98-99; J. N. HILLGARTH, *Los Reyes Católicos*, Barcelona, Grijalbo, 1984, p. 156-158.

5. JON ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1994, p. 38-42; VÍCTOR FERRO, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 41-42.

6. JON ARRIETA, *El Consejo Supremo...*, p. 48-56.

7. JON ARRIETA, *El Consejo Supremo...*, p. 57-61.

8. JON ARRIETA, *El Consejo Supremo...*, p. 71-72.

9. Ferran SOLDEVILA, «El document de fundació del Consell Suprem d'Aragó», a *V Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. I, Saragossa, 1955, p. 331-339.

10. JON ARRIETA, *El Consejo Supremo...*, p. 73-76.

vinculada només al primogènit —com sí que era el cas de la institució de la governació general—¹¹ o als membres de la família reial.¹² La lloctinència només s'havia utilitzat en situacions excepcionals. Durant el segle xv, les absències reials passaren a ser un fet més freqüent, i, tal com hem apuntat, amb Ferran II fou del tot habitual. Serà durant aquest regnat que hi haurà canvis institucionals notables en aquesta direcció. La lloctinència general de tota la Corona d'Aragó només s'utilitzarà d'una manera ocasional durant el regnat de Ferran¹³ i aquest sobirà la utilitzarà per a suplir les seves absències, però d'una manera particular a cada regne.¹⁴

El pas d'un absentisme reial ocasional a un de generalitzat provocà un seguit de disfuncions que, tal com diu el professor Lalinde, es concentraren majoritàriament a Catalunya. Aquest territori era el més habituat a la presència reial¹⁵ i fou precisament el Principat i els comtats els que primer al·legaren dubtes legals en el nomenament dels lloctinents particulars o virreis i també els primers que impulsaren retallades en les funcions que inicialment Ferran els havia atorgat.¹⁶

Aquests *alter nos* ostentaren la representació política del monarca d'una manera particular en cadascun dels territoris de la Corona d'Aragó.¹⁷ Ara bé, la seva

11. Víctor FERRO, *El dret públic...*, p. 49-50.

12. Jesús LALINDE, *La institució virreinal en Catalunya (1471-1716)*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1964, p. 48-49.

13. Ferran nomenà el seu fill bastard, Alfons d'Aragó, lloctinent general de tots els regnes el 1514. També designà la seva segona dona, Germana de Foix, en el càrrec de lloctinent general de tota la Corona d'Aragó per tal de presidir les Corts de 1510, 1512 i 1515: Ernest BELENGUER, *Col·lecció documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516)*, vol. II, Barcelona, Fundació Noguera, 2011, doc. 457; Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 92 i 161. Prèviament, també la reina Isabel ho fou el 1481 per a les Corts d'aquell any: Ernest BELENGUER, «La cima de las cimas: Isabel y Fernando entre la Corona de Aragón y la monarquía hispánica», a *Isabel la Católica y su época: Actas del Congreso Internacional 2004*, vol. I, Valladolid, Universidad de Valladolid, Instituto Universitario de Historia Simancas, 2007, p. 573-590. Es repetí el nomenament d'Isabel per a les Corts de 1488: Emilia SALVADOR, «La precaria monarquía hispánica de los Reyes Católicos. Reflexiones sobre la participación de Isabel I en el gobierno aragonés», a *Homenaje a José Antonio Maravall*, vol. III, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, 1985, p. 321.

14. Amb aquest monarca comença el que el professor Lalinde anomena virreinalització del càrrec, en la qual la institució perd categoria a causa de convertir-se en un funcionari provincial: Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 159-164.

15. Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 60.

16. L'oligarquia barcelonina al·legà que la lloctinència general al Principat havia d'aprovar-se en Corts. A València també hi hagué protestes, car només es podia nomenar lloctinent en cas d'extrema necessitat. A més, des de Barcelona s'aconseguí que el virrei no pogués convocar ni presidir Corts: Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 63-65. De tota aquesta qüestió, se'n parla a bastament a Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, vol. I, Barcelona, Vicens Vives, 2010, p. 193-199.

17. Posteriorment, la monarquia utilitzà aquesta institució a les Índies. Al segle passat hi hagué una notable discussió historiogràfica entre García-Gallo i Vicens Vives sobre si els precedents dels virregnats indians eren castellans o mediterranis. Posteriorment, a la discussió, s'hi afegiren més historiadors. Vegeu-ne un resum a Ernest BELENGUER, «De virreïnats indians a virreïnats mediterràneos. Una comparació contrastada», a Feliciano BARRIOS (coord.), *El gobierno de un mundo: Virrei-*

jurisdicció a gairebé tot arreu fou ordinària. Només a Catalunya es considerava que era delegada i en el regne d'Aragó també hi hagué alguna veu en aquest sentit.¹⁸ Aquesta peculiaritat era força important, ja que el fet que la jurisdicció del lloctinent fos voluntat del monarca comportava algunes restriccions del càrrec en moments clau.¹⁹

Posteriorment, Ferran organitzà la capitania general al voltant de la lloctinència. Aquesta institució l'havia creada Pere el Cerimoniós el 1344 en els comtats de Rosselló i Cerdanya, nomenant capità general el governador dels comtats per tal de posar més mitjans a assegurar la frontera amb França just després de la reintegració del regne de Mallorca a la Corona.²⁰ L'any 1500, el Rei Catòlic amplià la capitania dels comtats a tot el Principat i finalment, el 1512, nomenà el lloctinent general de Catalunya, Joan d'Aragó, duc de Luna, comte de Ribagorça i castellà d'Amposta, també com a capità general.²¹ Per tant, una mateixa persona tenia dos càrrecs. Aquest fet generà en el futur nombroses tensions amb les institucions regnícoles, ja que fou habitual que els virreis utilitzessin la jurisdicció militar quan la civil els quedava vedada per les constitucions. Aquesta duplictat de càrrecs s'anà generalitzant a poc a poc a tots els territoris de la Corona d'Aragó. Així, durant el mateix regnat de Ferran també es nomenà Raimon Folch de Cardona com a lloctinent i capità general del regne de Sicília.²²

Tot seguit farem una anàlisi —limitada en la seva extensió a causa de les directrius marcades en el Congrés— del govern dels lloctinents generals que nomenà Ferran II durant el seu regnat al Principat de Catalunya i als comtats.

Fins a l'arribada de Ferran II a terres catalanes —el setembre de 1479—, el portantveus de general governador de Catalunya, Lluís de Requesens, havia estat al capdavant del territori seguint les instruccions del monarca en moments d'una elevada pressió per l'enfrontament de bandositats.²³ A finals d'aquell setembre, el rei tornava a deixar el territori català i l'11 de novembre nomenava el seu cosí Enric d'Aragó, duc de Sogorb i comte d'Empúries, com a lloctinent general del Prin-

---

natos y Audiencias en la América hispánica, Conca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2004, p. 319-339.

18. Jesús LALINDE, *La institución virreinal...*, p. 81-84.

19. La jurisdicció del virrei cessava en tres supòsits: quan el rei era present a Catalunya, amb la mort del monarca i si aquest no havia fet els juraments constitucionals pertinents d'observança de les lleis. En els dos últims casos, el portantveus de general governador iniciava la vicerègia fins que la situació es reglès: Víctor FERRO, *El dret públic...*, p. 54-55.

20. Jesús LALINDE, *La institución virreinal...*, p. 101. Sobre la recuperació de la Corona de Mallorca, vegeu Ernest BELENGUER, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós (1319-1387)*, Lleida, Pagès, 2015, p. 57-75.

21. Jesús LALINDE, *La institución virreinal...*, p. 103-111.

22. Jesús LALINDE, *La institución virreinal...*, p. 106-107.

23. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, p. 165-185.

cipat de Catalunya i dels comtats.²⁴ El nomenament en un membre de la família reial serví per a reforçar el càrrec davant les presumibles futures crítiques. Seguint amb la idea de reforçar el seu cosí en aquella tasca, se li concedí el privilegi amb caràcter indefinit.²⁵

El 19 de gener de 1480, Enric d'Aragó entrà a Barcelona per jurar el càrrec i els representants de les institucions catalanes, durant l'acte de jurament a la catedral, «donaren en escrits certes protestacions e salvetats de les leys de la terra, e de tot foren fets actes testificats».²⁶ Es complien els presagis pessimistes de Ferran respecte a les dificultats que tindria el seu cosí.²⁷ Tampoc ajudaren aquesta picabaralla institucional les gestions que feu l'infant Enric per tal de reintegrar una part del comtat d'Empúries, que estava en mans de la Diputació del General, i que de ben segur provocaren un ambient enrarit que devia distar molt del de simpatia i benvolença, com remarca el professor Vicens Vives.²⁸ Tenim constància d'aquestes negocia-

24. Vegeu algunes dades biogràfiques d'aquest personatge a Santiago SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Teide, 1957, p. 256-264; Felip MATEU, «L'infant Enric d'Aragó i Sicília, duc de Sogorb i comte d'Empúries, i el batiment de menuts gironins de 1481-1490», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (Girona), vol. 25 (1979), p. 363-373. Enric d'Aragó havia estat designat prèviament virrei de València entre 1478 i 1479. La situació de desordre, la forta incidència del bandolerisme a la capital del Túria i les dificultats del governador Lluís de Cabanilles per fer front a la situació determinaren aquest nomenament encara en el regnat de Joan II. Ernest BELENGUER, *Fernando el Católico y la ciudad de Valencia*, València, Publicacions de la Universitat de València 2012, p. 83-99. El nomenament, a Ernest BELENGUER, *Col·lecció documental...*, vol. 1, doc. 9.

25. Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 63-65.

26. Josep Maria SANS (dir.), *Dieteris de la Generalitat de Catalunya*, vol. 1, Barcelona, Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya (DGC), 1994-2007, p. 237. Aquesta actitud de força per part de les institucions catalanes, a més a més de les qüestions de protocol, ja la feu notar Teodor CREUS, «Un golpe de estado hasta aquí desconocido en la historia de Cataluña», *Boletín de la Real Academia de la Historia* (Madrid), tom 13 (1888), p. 61-169, p. 99. El professor Vicens Vives, en canvi, explica que, independentment «d'aquestes protestes d'ordre constitucional, el lloctinent fou acceptat amb simpatia i benvolença». Vegeu Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. 1, p. 196. Sobre les entrades virregnals a Catalunya, vegeu Maria de los Ángeles PÉREZ, «Virreyes de Cataluña. Rituales y ceremonias», a Pedro CARDIM i Joan Lluís PALOS (ed.), *El mundo de los virreyes en las monarquías de España y Portugal*, Madrid, Iberoamericana y Vervoert 2012, p. 415-442.

27. Les institucions catalanes sempre estigueren amatents a aquestes qüestions. L'estiu de 1483, els consellers recordaven al lloctinent el privilegi que tenia Barcelona, que no es podia jutjar les causes criminals si el monarca no residia a la ciutat: Sebastià RIERA, *Cartes de Ferran II a la ciutat de Barcelona (1479-1515)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1999, p. 20.

28. La monarquia empenyorà el comtat l'any 1409 a la ciutat de Barcelona, la qual gestionà els drets senyorials fins al 1456, que fou quan retornà a la monarquia. Alfons el Magnànim cedí l'any següent el comtat al seu nebot Enric. Després d'haver estat confiscats els seus béns el 1474, Joan II tornà a nomenar Enric al capdavant del comtat d'Empúries. Vegeu Manuel J. PELÁEZ, *Catalunya després de la guerra civil del segle xv*, Barcelona, Curial, 1981, p. 30-31. Una petita part del comtat restà sota la jurisdicció de la Diputació del General, que la cedí al monarca el 1481, tal com acabem de veure: Enric RIERA, «Etapla barcelonesa del condado de Ampurias (1409-1456)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (Figueres), vol. 11 (1976), p. 259-285.

cions el març de 1480. El 19 de maig d'aquell any, el mateix diputat eclesiàstic viatjà fins a Toledo per tractar d'aquests afers amb el monarca.²⁹ L'afer quedà tancat a principis de novembre de 1481 —després de clausurar-se les Corts—, quan es decidí enviar un síndic de la Cort «per liurar possessió de les terres del General al il·lustre senyor infant don Enrich, comte d'Ampúries, ab la carta del sindicat, letra e instruccions de la dita Cort, e encara ab letra dels senyors diputats».³⁰

L'infant Enric estigué força temps al capdavant de la lloctinència, fins a finals de 1493. Foren anys complexos en que hi hagué situacions de tota mena amb les quals el virrei s'anà acostant a les visions regnícules.

Ferran II, des de bon començament, s'adonà que el seu *alter nos* era una peça clau per a suplir les seves absències. Ja hem dit que intentà atorgar-li les màximes atribucions de govern i de representació, però amb un seguit de qüestions no se'n sortí. La necessitat d'optimitzar al màxim la gestió de les dues corones el portà a pretendre que el lloctinent convoqués i presidís Corts: no ho aconseguí. L'infant Enric no ho pogué fer a la convocatòria legislativa de 1480,³¹ ni tampoc pogué reunir un Parlament ni el 1483 ni el 1487.³² D'altra banda, el rei intentà convocar les Corts de tots els territoris en un indret neutral sense tampoc aconseguir-ho, ja que

29. DGC, vol. I, p. 238. Serà fora de Catalunya fins al 13 d'octubre de 1480. DGC, vol. I, p. 239.

30. DGC, vol. I, p. 243. En els dietaris apareix també el viatge que fa el lloctinent al comtat d'Empúries el desembre de 1481. Tornà de nou a Barcelona el 15 de febrer de 1482: *Dietari de l'Antic Consell Barceloní* (DACB), vol. III, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, p. 23. Prèviament, l'infant Enric havia estat nomenat lloctinent de València. No deixa de sorprendre que el nomenament de València i el de Catalunya estiguin molt propers als interessos patrimonials privats d'Enric d'Aragó. Ho acabem de constatar a Catalunya i, en el cas de València, l'any 1476, Joan II creà el ducat de Sogorb per al seu nebot. Vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els grups d'elit: la noblesa i la clerecia», a Ernest BELENGUER i Coral CUADRADA (dir.), *Història, política...*, p. 165. En el ducat de Sogorb hi hagué una rebel·lió dels vassalls contra l'infant Enric i és per això que Joan II el nomenà virrei de València. Vegeu Santiago SOBREQÜÉS, *Els barons...*, p. 260. Essent lloctinent de Catalunya, i enmig de les negociacions remences, l'infant Enric es desplaça a València a principis de l'any 1483: Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. I, p. 298. De ben segur, aquest viatge estigué relacionat amb la inestabilitat de les seves possessions en territori valencià.

31. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. I, p. 213 i seg. Les institucions catalanes no solament protestaren per la qüestió de la convocatòria i presidència de les Corts, sinó que també ho feren amb altres temes. Així, els consellers de Barcelona tampoc entenien les potestats que se li concedien per «usar processos de regalia, e de convocatòria de príncep nanque, les quals coses axí son afixes a la dignitat, e nom Reyral»: Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 516-517.

32. En aquests dos casos, el lloctinent sí que podia convocar i presidir el Parlament, com a versió reduïda de les Corts. Ara bé, d'un parlament no se'n podia obtenir un donatiu, que era precisament l'afer prioritari per al monarca. Es podia, però, acordar un servei monetari, que en aquests dos casos ja quedà clar que les institucions no farien: Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. I, p. 266-268. El monarca es mostrà força contrariat davant la decisió dels consellers el 1483, ja que ell no podia presidir aquelles Corts i no entengué les dificultats que hi posaren els consellers de Barcelona: Sebastià RIERA, *Cartes de Ferran II...*, p. 24; Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 14; Víctor FERRO, *El dret públic...*, p. 238-241.

el 1483 les que havien de ser Corts generals a Tarassona es convertiren només en Corts per al regne d'Aragó i posteriorment se celebraren al regne de València. Els catalans, amb el dissentiment promogut per la ciutat de Barcelona, es negaren a participar-hi.³³

La majoria de les reformes que portà a terme Ferran II a Catalunya foren realitzades durant el període de la lloctinència de l'infant Enric. No sempre, però, el virrei seguí les instruccions de Ferran. De fet, en la qüestió dels remences, la pertinença a l'estament militar i, per tant, senyor de vassalls, el feia ser jutge i part.³⁴ Això el portà a posicionar-se diverses vegades en contra dels plantejaments del seu cosí.³⁵ Tampoc seguí les ordres que venien de la cort respecte a la introducció de la Inquisició. Aquesta poderosa eina religiosa al servei de la monarquia topà frontalment amb les institucions de la Corona d'Aragó. L'infant Enric, identificat en aquest cas amb les classes dirigents de Barcelona i del Principat, es mostrà en contra de la nova institució.³⁶

En canvi, però, el lloctinent fou una peça important de l'engranatge reial a l'hora de reformar les dues institucions regnícoles amb més pes específic al territori: la Diputació del General i el Consell de Cent de Barcelona. El rei volgué

33. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. I, p. 283. La solució que donà el sobirà a la negativa de convocar el Parlament de 1483 a Catalunya fou la celebració de les Corts a Tarassona: Sebastià RIERA, *Cartes de Ferran II...*, p. 25. Hem vist que tampoc fou acceptat per les institucions catalanes. Sobre València, vegeu Ernest BELENGUER, *Fernando el Católico y la ciudad...*, p. 169 i seg.

34. Durant l'última fase de les converses del problema remença, Ferran II apartà el lloctinent i deixà la qüestió en mans d'un noble castellà, Íñigo López de Mendoza, i de l'aragonès Alfonso de la Cavalleria, que ostentava el càrrec de vicecanceller. Aquests dos personatges foren els artífexs pel bàndol reial de portar el problema remença fins a la Sentència Arbitral de Guadalupe: Ernest BELENGUER, *Fernando...*, p. 136. L'infant Enric estigué convocat a Corts com a membre de l'estament militar. Ja hem dit que, quan el monarca era al territori, el lloctinent cessava de les seves funcions. Per aquest motiu, i durant les Corts amb la presència del sobirà, l'infant Enric era un noble més. A les Corts de 1481, la seva intervenció la feu com a senyor de la vall de Banyoles, ja que la Diputació havia presentat un greuge perquè no hi anés com a comte d'Empúries, al·legant que la institució hi tenia terres en propietat: Jesús LALINDE, *La institución virreinal...*, p. 308. Això també succeí en altres territoris. Joan d'Aragó, comte de Ribagorça, l'octubre de 1498, mentre estava exercint el càrrec de virrei a Catalunya, tornà del regne d'Aragó després d'haver participat a les Corts aragoneses: DCB, vol. III, p. 150.

35. Abans de la declaració de Guadalupe, Ferran envià al seu cosí els mots següents, que mostren clarament l'actitud del lloctinent: «En el negocio de las remenças no havemos podido ver que por vós lo que de aqua mandávamos fuesse essecutado, visto por muchas cartas nuestras como nuestra voluntad era del compromisos porque en la verdat sinó por su medio de dicha cuestión no se podia determinar ni reposar, y nunca vimos que por vós fuesse dada tal forma que el dicho compromiso se fiziesse»: Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 363, n. 297.

36. Vegeu una visió de conjunt de la Inquisició a les Corones d'Aragó i de Castella a Ernest BELENGUER, *Fernando...*, p. 123-132. Sobre l'afer a la ciutat de Barcelona i els posicionaments del virrei, vegeu Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. I, p. 365-424. Més tard, l'infant Enric topà de nou amb Ferran II en aquesta qüestió, ja que el 1491 es posicionà contrari a l'establiment de la Inquisició en el comtat d'Empúries: Santiago SOBREQÜÉS, *Els barons...*, p. 262.

exercir un control més proper en aquestes dues institucions introduint la insaculació.³⁷

A més de totes aquestes qüestions, el virrei hagué de fer front a les ocupacions pròpies del seu càrrec, tant des del punt de vista de govern del territori com des del punt de vista judicial. És obvi que això el portà a una intensa activitat en un territori amb una conflictivitat sostinguda. Així, el trobem prohibint exportacions de blat el 1481³⁸ i el mateix any és al capdavant del sometent contra Pere Joan Sala en el conflicte remença,³⁹ o el 1491, en un fosc afer de bàndols, actuant contra constitucions.⁴⁰ De fet, el bandolerisme fou un dels problemes del virregnat.⁴¹ Durant aquest llarg període també contragué matrimoni amb Guiomar de Portugal, el febrer de 1488 a Saragossa,⁴² i morí la seva mare, la infanta Beatriu de Pimentel.⁴³

Ens podríem estendre molt sobre el govern de l'infant Enric a Catalunya, però poca cosa podríem dir més enllà de l'obra del professor Vicens Vives. Ara bé, sí que podem afegir algunes puntualitzacions abans de seguir amb els seus successors en el càrrec. Enric d'Aragó era gairebé de la mateixa edat que Ferran II, però les relacions entre ells van ser força fluctuants, ja que en diversos moments el posicionament d'Enric envers el seu cosí no quedà suficientment clarificat. Si bé estigué en el bàndol realista durant tota la Guerra Civil (1462-1472), en els anys precedents s'havia situat contrari a la detenció del príncep de Viana i, un cop acabat el conflicte, feu moviments per contraure matrimoni amb Joana la Beltraneja. En aquesta qüestió, les relacions amb Ferran foren força problemàtiques, fins al punt que Joan II li confiscà totes les seves possessions a Catalunya i a València. Però la bona consideració que Joan II sempre tingué del seu nebot tornà a posar les coses al seu lloc.⁴⁴

Jaume Vicens i Santiago Sobrequés parlen dels excel·lents dots personals i de govern de l'infant Enric i també de l'encert de Ferran en el nomenament del seu cosí i la fidelitat d'aquest últim al monarca.⁴⁵ D'aquesta última part no n'estem tan

37. Sobre l'evolució del règim municipal a Catalunya, vegeu Josep M. TORRAS, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Barcelona, Curial, 1983, p. 59-68. Sobre el Consell de Cent i la Generalitat, vegeu Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 30 i seg. Per a la Diputació fins a l'inici del regnat de Ferran, vegeu Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya, 1413-1479*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004.

38. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. I, p. 251-252.

39. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. I, p. 304-305.

40. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 145-147.

41. Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 333 i 337.

42. Sebastià RIERA, *Cartes de Ferran II...*, p. 55.

43. Sebastià RIERA, *Cartes de Ferran II...*, p. 81.

44. Santiago SOBREQUÉS, *Els barons...*, p. 256-261.

45. El professor Lalinde tracta el nomenament de l'infant Enric a la lloctinència general com un experiment pel fet de ser el primer. Segons ell, aquest nomenament pivota entre el model medieval i el modern: Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 69 i 148-149. També parla de l'oportunitisme po-

segurs. Creiem que el nomenament d'Enric com a lloctinent mostra l'extrema debilitat inicial de Ferran II. Enfront dels esdeveniments a Castella, territori que tradicionalment havia tingut la presència dels seus monarques, i per tant les absències a la Corona d'Aragó, el monarca mogué peça nomenant un lloctinent. Ell sabia però que això comportaria tensions —tal com succeí— amb les institucions catalanes. Per apaivagar aquesta situació, el rei cregué que una persona de sang reial facilitaria el govern a Catalunya. Ara bé, el nomenament fou d'un personatge que *a priori* podem considerar de dubtosa fidelitat i que hem constatat que no sempre seguí les instruccions reials en les qüestions de gruix. Tot i així, el sobirà l'hagué de mantenir fins a la culminació de la majoria de les reformes que pretenia fer al Principat, fet que denota la debilitat monàrquica a causa de les seves absències i la necessitat de fer reformes.⁴⁶ La celebració de les Corts de Barcelona el 1493 escenificà el bon estat del redreç. Poc després, l'infant Enric era substituït en el càrrec.⁴⁷

El 10 de desembre de 1493, Ferran nomenà Juan de Lanuza com a lloctinent general.⁴⁸ En aquest cas, el privilegi fou triennal i la persona designada era aragonesa i ostentava el càrrec de Justícia d'Aragó. A més a més, tenia experiència en l'ofici, ja que havia estat lloctinent del regne de València entre 1492 i 1493.⁴⁹

---

lític del nomenament per part de Ferran, ja que així donava més importància al càrrec: Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 198.

46. El 1491, Ferran volgué substituir Enric al capdavant de la lloctinència, nomenant-lo virrei de Sicília. Tal com diu Vicens Vives, segurament el rei volia una persona que tingués menys interessos en els assumptes catalans: Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 197-198. Les relacions entre ambdós segurament tornaren a ser tenses, ja que, tal com hem dit, aquell mateix any Enric posà pals a les rodes a la introducció de la Inquisició al comtat d'Empúries i el 1492 també s'oposà a l'expulsió dels jueus: Santiago SOBREQÜÉS, *Els barons...*, p. 262. El monarca no en prescindí fins que les reformes de la Diputació del General i del Consell de Cent s'encararen amb la celebració de les Corts de 1493.

47. Entre 1496 i 1498, com ja hem esmentat, l'infant Enric fou nomenat virrei de València. La seqüència és gairebé calcada a l'inici del virregnat català. Les institucions valencianes protestaren pels poders que Ferran concedí al seu cosí, ja que se'l facultava per convocar i presidir Corts i Parlaments en el regne. A més a més, tal com succeí a Catalunya, el duc de Sogorb tenia una causa patrimonial pendent amb la ciutat de València, car pretenia recuperar Paterna, la Pobra i Benaguasil. La qüestió venia d'un préstec de la ciutat a Alfons el Magnànim i sembla ser que l'infant Enric utilitzà el càrrec per a pressionar els jurats valencians. També hi hagué força queixes del seu govern en el regne, ja que se l'acusà, entre molts altres afers, d'usurpar la jurisdicció del justícia criminal. Però és que, a més a més, i tal com també succeí durant la lloctinència a Catalunya, no sempre actuà amb la lleialtat deguda al seu cosí i sobirà. Sobre totes aquestes qüestions, vegeu Ernest BELENGUER, *Fernando el Católico y la ciudad...*, p. 283-286, 290-291 i 369-370. Sobre les queixes al govern de l'infant Enric, vegeu: Ernest BELENGUER, *Col·lecció documental...*, vol. I, doc. 250; Ernest BELENGUER, «Un problema de jurisdicciones en la Valencia del rey Católico: de la gobernación del Reino a la Diputación del General (1493-1499)», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* (Barcelona, Universitat de Barcelona), núm. 32 (2012), p. 11-59.

48. Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, taules. El monarca informa, el mateix desembre, els consellers de Barcelona de la decisió: Sebastià RIERA, *Cartes de Ferran II...*, p. 102.

49. Ernest BELENGUER, *Fernando el Católico y la ciudad...*, p. 257-259.

Lanuza entrà a Barcelona el 23 de gener de 1494, deu dies després que l'infant Enric deixés la ciutat.⁵⁰ Aquest personatge venia amb molt bones referències per la tasca que havia portat a terme a València i que es confirmaren durant el poc temps que estigué al capdavant de la lloctinència a Catalunya.⁵¹ Tot i així, en iniciar les seves funcions, hi hagué novament una topada amb les institucions de la terra. Els consellers de Barcelona pretenien que el nou virrei havia d'oir la sentència d'excomunicació, com quedava explicitat a la constitució de l'Observança, mentre que el monarca no hi estigué d'acord. Era un nou toc d'atenció a les pretensions del rei sobre els poders que havia de tenir el seu lloctinent a Catalunya. Tot i que s'acceptà la posició de Ferran, a les Corts de Montsó de 1510 quedà regulat que els lloctinents també havien d'oir la sentència d'excomunicació.⁵²

Poc més d'un any després, el 31 de gener de 1495, Juan de Lanuza deixava el càrrec per ocupar el virregnat de Sicília substituint Fernando de Acuña, que havia traspassat.⁵³ El virrei sortint, però, no aconseguí els consensos necessaris perquè fructifiqués el privilegi sobre Barcelona que s'havia aprovat el 1493.⁵⁴ El període del seu govern fou complex a causa de la gestió de l'epidèmia de pesta que patí el Principat.⁵⁵

El 5 de febrer d'aquell 1495, es nomenà Juan Fernández de Heredia —aragonès com el seu antecessor— en el càrrec de lloctinent general de Catalunya⁵⁶ i entrà a Barcelona el 14 d'abril d'aquell mateix any. Aquesta entrada provocà una nova tensió, en aquest cas, però, institucional, entre el bisbe de Barcelona i el governador.⁵⁷ Fernández de Heredia tenia com a primera missió consensuar la celebració d'un Parlament per tal d'aconseguir ingressos per lluitar contra la pressió turca en el Mediterrani⁵⁸ i també contra les pretensions italianes del monarca francès.⁵⁹

50. DGC, vol. I, p. 275.

51. Josefina MATEU, *Los virreyes de Valencia: Fuentes para su estudio*, València, Ajuntament de València, 1963, p. 97-99. En aquesta referència es poden trobar diverses notes biogràfiques. De fet, aquest fou el primer virrei nomenat per Ferran a València. Entre 1478 i 1492, hi hagué el governador Francesc Gilabert de Centelles i abans, però durant el regnat de Joan II, l'infant Enric.

52. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 199-201. El mes de març de 1495, la qüestió encara cuejava: Sebastià RIERA, *Cartes de Ferran II...*, p. 103.

53. DGC, vol. I, p. 281. Rogelio PÉREZ, *El gobierno del imperio español*, Madrid, Comunidad de Madrid, 2000, p. 230. Marxà cap a València per embarcar-se allí amb destinació a Sicília.

54. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 201-217.

55. Com era habitual en casos de pesta a la ciutat de Barcelona, la Diputació del General es traslladà primer a Mataró i posteriorment a Vic. Tenim constància que el lloctinent estigué una temporada a Perpinyà: DGC, vol. I, p. 275-281.

56. Jesús LALINDE, *La institución virreinal...*, taules. Aquest personatge tenia experiència de govern, ja que fins en aquell moment era el governador del regne d'Aragó: Jesús LALINDE, *La institución virreinal...*, p. 149 i 275.

57. DGC, vol. I, p. 282. La novetat que encara suposava aquesta institució a Catalunya es fa evident en aquests primers nomenaments.

58. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 207-210.

59. Ernest BELENGUER, *Fernando...*, p. 188-208.

Aquest afer venia ja del seu predecessor en el càrrec, però, com les altres vegades, tampoc s'aconseguí. El monarca hagué de convocar Corts per a finals d'any a la ciutat de Tortosa.⁶⁰ En aquest context de tensió amb el monarca francès, augmentaren les escaramusses frontereres als comtats de Rosselló i Cerdanya. El lloctinent de capità general en aquells territoris, Enric de Guzmán,⁶¹ tingué un cert protagonisme fins que hi perdé la vida el maig de 1497.⁶²

Juan Fernández de Heredia estigué un any escàs al capdavant de la lloctinència general. Quan fou nomenat ja era un home d'una certa edat —de fet, Ferran II hagué de convèncer-lo perquè acceptés el càrrec— i sembla que ell mateix es considerava massa gran per a les funcions que havia de desenvolupar.⁶³ Acabades les Corts de Tortosa, el rei nomenà de nou Fernández de Heredia com a lloctinent, tal com era preceptiu,⁶⁴ tot i que no arribà a Barcelona fins a finals de maig d'aquell 1496, entre les anades i vingudes de Ferran II per la tensió a la frontera.⁶⁵

En aquella conjuntura —a finals de setembre de 1496—, el rei, de nou a Barcelona, nomenà Joan d'Aragó, duc de Luna i comte de Ribagorça, com a nou lloctinent.⁶⁶ En aquest cas, la institució tornava a tenir al capdavant una persona de sang reial, ja que era nebot del sobirà.⁶⁷ Estigué exercint el càrrec de lloctinent fins al 1506 i després tornà a ser nomenat entre 1512 i 1514. D'aquesta segona etapa en parlarem quan escaigui cronològicament.

Ferran II necessitava una persona amb un tarannà resolutiu i eficient. La situació a Catalunya era difícil. A més de les tensions frontereres, el regiment de 1493 per a Barcelona, com ja hem dit, no acabava de funcionar. La situació d'instabilitat a la frontera i al Mediterrani anava en augment a causa de la tensió amb la monarquia francesa i amb les ramificacions que això suposava de perill turc,⁶⁸ i el fenomen del bandolerisme era una olla de pressió.⁶⁹

El virregnat s'inicià d'una manera protocol·lària força estranya, ja que els con-

60. Les Corts se celebraren entre finals de novembre de 1495 i principis d'abril de 1496: DGC, vol. I, p. 284.

61. Fou nomenat el juliol de 1495: Sebastià RIERA, *Cartes de Ferran II...*

62. La mort d'aquest oficial generà com a conseqüència un seguit de tensions entre les tropes que estaven establertes a Perpinyà, car prèviament havien mort un habitant de la vila: DGC, vol. I, p. 288.

63. Juan Fernández de Heredia pensava que havia de tenir més «mocedad» per al càrrec: Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 86, n. 95.

64. Cada vegada que el monarca era al territori, el virrei cessava les seves funcions i aleshores el sobirà havia de proveir un nou document de nomenament: Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 194.

65. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 219-220.

66. DGC, vol. I, p. 286. Ferran II marxà cap a Burgos per rebre Margarida d'Àustria.

67. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 222; Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, taules.

68. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 263-272.

69. Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 107 i 198.

sellers de Barcelona no eren al jurament que feu el comte de Ribagorça a la Ciutat Comtal.⁷⁰ El 1498, finalment, es trobà una sortida al regiment barceloní de 1493 amb la introducció de la insaculació en el consistori. Les últimes fases de les converses sobre aquesta qüestió foren a Saragossa amb l'ajuda del lloctinent, mentre Ferran II celebrava Corts als aragonesos.⁷¹ En aquelles Corts, Ferran II aconseguí, amb moltes dificultats, que l'herència aragonesa passés a la seva filla Isabel —casada amb Manel l'Afortunat de Portugal— després de la mort del príncep Joan, dibuixant així una futura unitat peninsular. Per uns moments semblà que l'únic hereu possible de la Corona d'Aragó fos l'infant Enric, l'encara virrei de València.⁷²

Durant els inicis del segle XVI, la situació no generà cap estridència, a excepció dels pics bèl·lics a la frontera com a derivada de la confrontació hispanofrancesa a la península Itàlica o la problemàtica habitual de bandolerisme.⁷³ A principis de 1503, el comte de Ribagorça fou un dels protagonistes, com tota la ciutat de Barcelona, de la rebuda que es feu a Felip d'Àustria abans de partir cap a Flandes i havent deixat Joana embarassada a Castella.⁷⁴ Hem de tenir en compte l'enrenou que generà un altre contagi de pesta a Barcelona, amb el desplaçament consegüent de les institucions per tot el territori.⁷⁵ A mesura que avancem en els primers anys del Cinc-cents trobem la presència corsària més intensa a la costa. El juny de 1504 atacaren Tarragona i Tortosa i el mes següent arribaren fins a la mateixa ciutat de Barcelona.⁷⁶ El conjunt de desgràcies familiars provocà notables canvis, que acabaren allunyant Ferran de Castella i el portaren fins a Nàpols amb la seva segona muller, Germana de Foix.⁷⁷

70. Jesús LALINDE, *La institución virreinal...*, p. 211-212. El 8 d'octubre de 1498, Joan d'Aragó tornà a jurar a Barcelona. Hi hagué dubtes sobre si era necessari, però «lo dit senyor, per no entrar en contradicció, dix que son ofici ere triennal e que lo primer trienni passarà prest, e que, pus tenia provisió per altre trienni, que juraria ara, que també haguera jurat finit lo dit primer trienni»: DGC, vol. I, p. 292.

71. DGC, vol. I, p. 291; Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 236. El mes de maig de 1499, el virrei també intervingué en el procés d'insaculació del regiment de la ciutat de Lleida: DACB, vol. III, p. 157.

72. La figura del seu cosí es tornava a interposar a la realitat reial. Aquesta vegada, però, sense cap intenció volguda per part del comte d'Empúries: Ernest BELENGUER, *Fernando...*, p. 219-223.

73. El febrer de 1501, uns malfactors foren alliberats en el seu trasllat cap a Barcelona: DACB, vol. III, p. 170-171.

74. DGC, vol. I, p. 304. D'aquest embaràs naixeria l'infant Ferran.

75. Entre l'estiu de 1501 i principis de 1502, el lloctinent i la Reial Audiència es traslladaren a Lleida i la Diputació del General es plantejà desplaçar-se a Montblanc, però finalment també es decantà per Lleida, passant posteriorment per Manresa i Terrassa: DGC, vol. I, p. 299-302. Sobre la pesta en aquests anys, vegeu José Luis BETRÁN, *La peste en la Barcelona de los Austrias*, Lleida, Milenio, 1996, p. 115-122.

76. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 350-352.

77. Ernest BELENGUER, *Fernando...*, p. 233-270. Sobre l'estada de Ferran a Nàpols, vegeu Carlos José HERNANDO, *El reino de Nápoles en el Imperio de Carlos V: La consolidación de la conquista*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001, p. 103-127.

Abans de marxar cap a Nàpols, Ferran II substituï Joan d'Aragó i nomenà el jove Ferran d'Aragó, duc de Calàbria, virrei de Catalunya.⁷⁸ Poc després, el seu nebot que acabava de deixar la lloctinència de Catalunya, passaria a la lloctinència de Nàpols substituint el Gran Capitán, Gonzalo Fernández de Córdoba.⁷⁹ El duc de Calàbria estigué poc més d'un any al capdavant de la lloctinència catalana, fet que pràcticament coincidí amb l'estada reial a Nàpols. Durant aquest període, Catalunya tornà a patir un contagi de pesta, amb tot el que això suposava,⁸⁰ i Ferran li encomanà, juntament amb el bisbe d'Urgell, que en aquell moment era cancel·ler, la revisió de les bosses per a la insaculació dels jurats i oficials del consistori barceloní, segons el privilegi de 1498 i les interpretacions de 1503 i 1504.⁸¹

Tornant de Nàpols, els sobirans no s'aturaren a Barcelona a causa d'una nova incidència de pesta i es dirigiren cap a la ciutat de València.⁸² Des d'allí, l'agost de 1507, Ferran II nomenà com a nou lloctinent de Catalunya Jaime de Luna, que es desplaçà i jurà a la ciutat de Barcelona el 5 d'octubre d'aquell mateix any.⁸³

La lloctinència de Jaime de Luna no fou fàcil, car el virrei hagué d'enfrontar-se —seguint les ordres de Ferran II— al consistori barceloní. El rei feu empresonar primer i després desinsacular dos membres del Consell de Cent per haver-se oposat a les demandes reials.⁸⁴ També hi hagué problemes durant la celebració de les Corts de Montsó de 1510.⁸⁵ Luna suspengué la vint-i-quatrena de Corts de Barcelona, tal com li manà el monarca, a causa de la lentitud en les deliberacions. El rei

78. Fill de Frederic III de Nàpols, des de 1502 era a Barcelona. Ferran aprofità la seva estada a la Ciutat Comtal abans de sortir cap a Nàpols per nomenar-lo virrei de Catalunya: Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 336-337. Fins ara no hem trobat el seu nomenament: Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 222. Havia de ser abans de setembre de 1506, ja que el 4 d'aquell mes Ferran II i Germana partiren de Barcelona: DGC, vol. I, p. 316. El viatge cap a la península Italiana no fou plàcid i hi arribaren després de vint dies de travessia: MARQUÈS DE CRUÏLLES, *Germana de Foix, última reina de Aragó*, edició a cura d'Ernest Belenguier, València, Publicacions de la Universitat de València, 2007, p. 99.

79. Hi estigué fins al 1509, que fou substituït per Ramon Folch de Cardona: Ernest BELENGUER, *Fernando...*, p. 268. Sobre l'estada del comte de Ribagorça com a virrei de Nàpols, vegeu Carlos José HERNANDO, *El reino de Nápoles...*, p. 127-162.

80. DGC, vol. I, p. 317.

81. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 334-337.

82. El professor Vicens Vives ens diu, seguint el Dietari municipal de la Ciutat Comtal, que els consellers de Barcelona s'entrevistaren amb el monarca en el vaixell, sense fer menció a la pesta: Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 339. El Dietari de la Generalitat és menys amable, car diu que el 14 de juliol de 1507 «los consellers, qui ja havien armada una galera, anaren a parlar ab sa altesa; e, per ésser lo temps de morts en ciutat, no entraren en la galera, sinó que lo senyor rey se feu a la popa e de aquí parlaren»: DGC, vol. I, p. 318.

83. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 339. DGC, vol. I, p. 319.

84. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 362-366.

85. Era la primera vegada que Ferran aconseguia reunir els tres territoris en Corts en un mateix lloc. Els catalans hi accediren —recordem la temptativa de Tarassona de 1484—: Ernest BELENGUER, *Fernando...*, p. 288.

necessitava els diners per a la política nord-africana, que era un afer important per a la Corona d'Aragó, i veia com els catalans allargaven els treballs parlamentaris quan aragonesos i valencians ja els havien enllestit.⁸⁶

El bandolerisme també seguí sent un problema. El governador era el principal encarregat per a lluitar-hi i la institució havia presentat febleses. Lluís de Requesens ocupava el càrrec des de 1472. Li cedí al seu fill Galceran l'any 1503, però el pare el recuperà el 1507 després de la mort del seu descendent. Lluís morí el 1509 amb clares febleses per fer front als reptes que portava implícit el càrrec a conseqüència de l'edat.⁸⁷ La governació del Principat passà a Pere Cardona. Ell i els seus descendents en foren els governadors durant tot el segle XVI.⁸⁸ Jaime de Luna intentà posar solució a aquest laberint de bandositats, però el problema venia de lluny i quedà arrelat al territori durant una bona part de l'època moderna.⁸⁹

L'estiu de 1512, amb l'annexió de Navarra, Ferran II tancava un episodi d'instabilitat que ja venia del regnat del seu pare. Aquest fet suposava augmentar encara més la tensió amb la monarquia francesa, enmig de la confrontació italiana entre la Santa Lliga i Lluís XII de França.⁹⁰ Evidentment, però, això tenia una clara derivada a la frontera nord de Catalunya, car augmentava la possibilitat d'una revenja francesa a la zona. Ferran havia de modificar novament, i d'una manera unilateral, les institucions a causa de les seves necessitats; en aquest cas, com a conseqüència de la conjuntura internacional. Hem de tenir en compte també que els afers de Castella gairebé el monopolitzaven i que la reina Germana estava presidint les Corts a Montsó. Així doncs, necessitava una institució de la lloctinència com més forta millor i per això, tal com hem dit, l'any 1512 unificà en una sola persona els càrrecs de lloctinent i de capità general.⁹¹ El seu *alter nos*, des de la seva perspectiva i per qües-

86. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 377-385.

87. Pere MOLAS, *L'alta noblesa catalana a l'edat moderna*, Vic, Eumo, 2003, p. 21-22.

88. Pere MOLAS, *Catalunya i la casa d'Àustria*, Barcelona, Curial, 1996, p. 43-44. La sensació de desgavell amb la qüestió del bandolerisme era notable. Un grup de quaranta persones armades entrà a la ciutat de Barcelona i, disparant a tort i a dret, prengué la barca de Miquel Sarriera, batlle general de Catalunya: DACB, vol. III, p. 232-233.

89. El setembre de 1509 ha d'anar a la captura de delats a l'Empordà i el Rosselló: DACB, vol. III, p. 213. El 1510, el virrei prohibeix l'ús de les armes durant el carnestoltes: Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 348. Una qüestió que abonava el problema eren els múltiples guiatges que totes les institucions concedien. Només començar el seu govern, Luna prohibí tots els guiatges anteriors: Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 311. Forçà diverses vegades la pau i treva de bàndols, que no sempre es mantenia: Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 604-607. Vegeu Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 366-368. Una explicació general del fenomen del bandolerisme es pot trobar a Ernest BELENGUER, «Bandolers, bandositats i poder reial a Catalunya entre els segles XVI i XVII», *Catalan Historical Review* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans), vol. 8 (2015), p. 149-160; Agustí ALCOBERRO, *Pirates, bandolers i bruixes a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, Barcelona, Barcanova, 2004, p. 71-157.

90. Ernest BELENGUER, *Fernando...*, p. 305-310.

91. Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 103-111.

tions òbvies, havia de tenir més maniobrabilitat militar. El 5 de novembre de 1512, Ferran II nomenà el comte de Ribagorça novament com a lloctinent general de Catalunya⁹² i el 22 del mateix mes, el designà capità general.⁹³ En definitiva, el monarca tornà a utilitzar un membre de la casa reial, a més a més amb una àmplia experiència de govern en els territoris de la Corona d'Aragó, per enfortir la figura del lloctinent general en una conjuntura força complexa. En cas de problemes i reclamacions constitucionals, sempre li seria més fàcil de defensar l'acció de govern del seu *alter nos* davant les institucions catalanes. De fet, Ferran força molt la situació, car el 22 de juliol Joan d'Aragó havia estat escollit diputat eclesiàstic.⁹⁴ És a dir, el monarca nomenava, sabent-ho abans, lloctinent i capità general de Catalunya el diputat eclesiàstic de la Diputació del General i, per tant, això suposava un terrabastall institucional. El seu nebot, doncs, estava al capdavant del govern del territori en els àmbits civil i militar i alhora dirigia una de les principals institucions regnícoles.

Els representants de la Diptutació, quan es feu públic el nomenament de Joan d'Aragó com a lloctinent, es posaren a treballar per aconseguir la incompatibilitat de càrrecs i, per tant, extreure una altra persona de la bossa de diputat eclesiàstic. Tot això portà molts esforços i també una forta resistència del comte de Ribagorça a acceptar la situació. Finalment, el 10 de juny de 1514 renuncià al càrrec de diputat.⁹⁵

Durant el seu mandat, les lluites de bandositats al Principat foren un dels principals problemes, car augmentaren la seva pressió sobre el territori. En trobem ramificacions al Vallès, a Barcelona, a l'Empordà i al Gironès.⁹⁶ La tensió al litoral a causa dels pirates també anà en augment.⁹⁷

Sabem que, el juny de 1514, el comte de Ribagorça marxà cap al regne d'Aragó i sembla que ja no tornà.⁹⁸ La situació d'ordre públic devia de ser molt greu, ja que

92. Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, taules.

93. Jesús LALINDE, *La institució virreinal...*, p. 473-474. El 10 de febrer de 1513 entrà a la ciutat de Barcelona. En el Dietari de la ciutat només queda referenciat del càrrec de «Loctinent general de la Magestat del Sr. Rey»: DACB, vol. III, p. 237.

94. El 22 de juliol, dia de Santa Magdalena, era quan s'extreien els diputats i oïdors per al nou trienni: DGC, vol. I, p. 329. El 1509, Joan d'Aragó havia estat insaculat en qualitat de castellà d'Amposta. Aquell any, però, no entrà en el sorteig perquè era lloctinent general del regne de Nàpols: Josep Maria SOLÉ (dir.), *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 277.

95. L'endemà sortí extret Bernat de Guerau de Requesens, prior de Catalunya, però, a causa d'una malaltia, el 18 de juliol es produí una nova extracció que en aquest cas ja fou la definitiva: Jaume Fiella, degà de la seu de Barcelona: Josep Maria SOLÉ (dir.), *Història de la Generalitat...*, p. 276-282.

96. Àngel CASALS, *L'Emperador i els catalans: Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)*, Granollers, Editorial Granollers, 2000, p. 21-22.

97. DACB, vol. III, p. 237-238. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 407-408.

98. DACB, vol. III, p. 243. El comte de Ribagorça estava enfrontat al comte d'Aranda. Vegeu José Àngel SESMA, *La Diputación del reino de Aragón en la época de Fernando II*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1977, p. 305-306.

els consellers reclamaren el nomenament d'un nou lloctinent.⁹⁹ El 30 d'agost de 1514, Ferran nomenava Alfons d'Aragó, arquebisbe de Saragossa, i el seu fill bastard seria el nou lloctinent i capità general de Catalunya. En una conjuntura difícil —car el monarca es veia al final de la seva vida— i, per tant, *de facto* anava perdent el poder; el seu fill, encara que bastard, havia servit diverses vegades el seu pare i tenia una àmplia experiència de govern.¹⁰⁰ Havia estat lloctinent del regne d'Aragó i havia estat a punt de ser nomenat lloctinent de Nàpols en un moment molt delicat.¹⁰¹ Els súbdits podien veure-hi una persona destinada a càrrecs d'alta responsabilitat després del traspàs del Rei Catòlic o fins i tot elucubrar amb el fet que arribés a ser el nou monarca.¹⁰² De fet, Ferran II amplià notablement el poder del seu fill, ja que el 1514 mateix el nomenà lloctinent general de tots els regnes de la Corona d'Aragó.¹⁰³ Aquest augment del poder d'Alfons d'Aragó no sabem si obeïa estrictament a mantenir un posicionament fort de la institució monàrquica a tota la Corona d'Aragó o si s'hi amagava alguna qüestió més.¹⁰⁴ En tot cas, Ferran, en el seu testament, el nomenà governador general de la Corona d'Aragó.¹⁰⁵

Alfons d'Aragó jurà a Lleida el 29 de novembre de 1514 i el 12 de desembre era a Barcelona.¹⁰⁶ Durant els primers anys del regnat de Carles estigué en el càrrec i cessà el 1521.¹⁰⁷

CONCLUSIONS

Ja hem parlat de les absències de Ferran II en els seus territoris patrimonials a causa de la seva presència a Castella. De fet, entre 1469 i 1479, el futur monarca

99. Jaume VICENS, *Ferran II i la ciutat...*, vol. II, p. 406.

100. El seu fill ja l'ajudà en moments complicats. Quan havia estat nomenat arquebisbe de Saragossa, i en les intrigues prèvies a l'assassinat de l'inquisidor Arbués i posteriorment, ja tingué un paper destacat en aquella crisi: José Àngel SESMA, *Fernando de Aragón: Hispaniarum Rex*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1992, p. 164 i 170.

101. Ferran utilitzà el seu fill per a qüestions protocol·làries amb un cert grau de complexitat o missions d'una forta càrrega política. Així doncs, se li va encarregar de rebre Germana de Foix a Hondarribia en nom de Ferran: MARQUÈS DE CRUÏLLES, *Germana de Foix...*, p. 94; o el monarca, abans que decidís partir cap a Nàpols, va pensar d'enviar-hi el seu fill com a lloctinent i arrestar al Gran Capità: Carlos José HERNANDO, *El reino de Nápoles...*, p. 105.

102. Hi hagué rumors sobre aquesta qüestió: Àngel CASALS, *L'Emperador i els catalans...*, p. 29-35.

103. Jesús LALINDE, *La institución virreinal...*, p. 161.

104. Segons suggereix Àngel Casals, Ferran en cap cas facilità la successió al seu net Carles: Àngel CASALS, *L'Emperador i els catalans...*, p. 29.

105. Jesús LALINDE, *La institución virreinal...*, p. 161. Al regne d'Aragó hi hagué problemes forals amb aquesta qüestió: Bethany ARAM, *La reina Juana: Gobierno, piedad y dinastía*, Madrid, Marcial Pons, 2001, p. 192-193.

106. DACB, vol. III, p. 245-246.

107. Jesús LALINDE, *La institución virreinal...*, taules.

tingué temps suficient per entreveure què suposava estar a cavall de les dues corones i haver de complir constitucionalment, política i militar amb tothom. Tal com ha dit el professor Lalinde, Catalunya és qui va notar més aquestes absències precisament pel fet de ser la que tradicionalment més havia gaudit de la presència reial. Però no hem d'oblidar que en el moment que Ferran arribà al tron aragonès feia tan sols set anys que a Catalunya havia finalitzat la guerra civil que durà deu llargs anys. El monarca segur que no perdé mai de vista que dues institucions capitals a Catalunya —el Consell de Cent i la Diputació del General— havien lluitat contra el seu pare durant la guerra.

L'agudesia política del Rei Catòlic, remarcada des de l'època de Maquiavel fins avui, el portà a prendre la decisió de nomenar lloctinents generals en els territoris peninsulars de la Corona, ja que en els regnes d'ultramar —amb menys pes polític, amb unes institucions més dèbils i amb una presència reial absolutament ocasional— era una institució habitual.¹⁰⁸ No podia deixar sense observació i control constant els territoris que aportaven més a la Corona i, com hem dit, Catalunya era qui *a priori* li podia posar més entrebancs. Apostà per un membre de la família reial, el seu cosí Enric d'Aragó, precisament per imprimir més autoritat al càrrec. Ara bé, aquesta decisió deixa constància de la debilitat reial, car durant catorze anys tingué al capdavant de Catalunya una persona que no sempre mostrà la mínima lleialtat obligada al monarca. Tot i això, però, fins que Ferran no cregué que havia impulsat les reformes necessàries no el cessà. Després de dos personatges que estigueren poc temps al capdavant de la institució —Juan de Lanuza amb força projecció i que fou substituït per nomenar-lo virrei de Sicília i Juan Fernández de Heredia amb una certa sensació d'interinatge— designà el seu nebot Joan d'Aragó. Necessitava de nou reforçar l'autoritat en el càrrec i tancar definitivament les reformes. Aquest fou posteriorment nomenat virrei a Nàpols i, per tant, Ferran optà per designar el duc de Calàbria. Amb aquesta persona es tornà a generar una sensació d'interinitat. A la tornada de Nàpols, el monarca nomenà Jaime de Luna. Tal

108. Així, per exemple, al regne de Mallorca, Ferran fou continuista i quan arribà al tron mantingué el lloctinent que havia nomenat el seu pare, Berenguer de Blanes. El succeí Ximén Pérez Escrivà de Romani, que havia estat virrei del regne de Sardenya. A la mort d'aquest últim, Ferran II nomenà Joan Eimeric i entre ell i el seu germà estigueren al capdavant de l'illa fins gairebé el final del regnat. Aquests endegaren les reformes que ordenà el sobirà i generaren tensions a l'illa: Ernest BELENGUER, «Les Balears durant el regnat de Ferran el Catòlic», a *Història de les illes Balears*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 2004, p. 192-209. En el regne de Sardenya, la institució monàrquica era dèbil i Ferran decidí portà a terme ràpidament el redreç a l'illa amb el nomenament de Pérez Escrivà de Romani, que generà força tensió entre l'oligarquia sarda. Després d'alguns nomenaments tècnics, la monarquia es decidí per Joan Dusai. Aquest membre de l'oligarquia barcelonina va ser qui va portar a terme un seguit de reformes administratives com la incorporació de la insaculació a l'Administració local: Francesco MANCONI, *Cerdeña: Un reino de la Corona de Aragón bajo los Austrias*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2010, p. 39-65; Joefina MATEU, *Los virreyes de Cerdeña: Fuentes para su estudio*, Verona, Linotipia veronese e fiorini, 1964, p. 148-179.

com hem vist, el govern d'aquest últim topà amb una conjuntura complexa. A la recta final del regnat, davant de la inestabilitat creixent i de la progressiva debilitat que emanava del rei per la seva edat, Ferran II decidí novament potenciar l'autoritat de la lloctinència a Catalunya amb la designació de nou de Joan d'Aragó, reforçant-lo amb la capitania general. En aquest cas, el sobirà traspassà les línies vermelles, ja que aquest personatge havia estat nomenat diputat eclesiàstic de la Diputació del General. Així quedava en segon pla el més important: la designació de capità general i lloctinent general en una mateixa persona. Al final del regnat, en moments d'una presumible incertesa a causa de la seva senectut, col·locà el seu fill bastard Alfons d'Aragó.

Molt probablement, la imatge de fortalesa i control que s'ha anat forjant al llarg dels segles de Ferran II ha estat un pèl sobrevalorada. Com hem vist, el poder reial tingué a Catalunya serioses febleses, ja que les institucions no sempre li posaren fàcil i fins i tot algun virrei no actuà amb la fidelitat que corresponia. Dels trenta-set anys del seu regnat, en vint-i-vuit necessità de persones de l'entorn reial per donar un plus notable d'autoritat al Principat i als comtats. Podem enllaçar això amb la imatge d'estadista que també ens ha arribat fins avui del Rei Catòlic, car utilitzà tots els recursos disponibles per intentar superar les seves mancances a Catalunya.